szabtam_455_26

**Szabados Tamás**

# A nemzetközi magánjog morális határai

MTA doktori értekezés tézisei

Budapest, 2026

## I. A doktori értekezés tárgya és célkitűzése

A nemzetközi magánjog alapvető kiindulási pontja a jogok pluralitásában rejlik. A jogok különbözősége mögött azonban az eltérő értékrendszerek és különféle erkölcsi felfogások sejlenek fel. A nemzetközi magánjogi jogviták nemcsak jogok összeütközését, hanem nagyon gyakran a jogok mögött álló értékrendszerek kollízióját is jelentik és szükségessé teszik az ezek közötti választást. Ebben a felfogásban a jogok közötti választás gyakran eltérő erkölcsi felfogások közötti választást is jelent. A nemzetközi magánjog e jogi- és értékbeli sokféleségre és az ezek közötti választáshoz ad módszert. Mindezt azonban a kollíziós jog (vélt) semlegességének álarca sokszor elrejti. A nemzetközi magánjog hagyományos felfogását, és különösen a kollíziós jog módszerét ugyanis nagyon gyakran semlegesnek, vaknak vagy amorálisnak írják le. ZWEIGERT például úgy fogalmazott, hogy a nemzetközi magánjog a különböző társadalmi befolyásokkal és értékekkel szemben szinte teljesen sterilnek tűnik.[1] Más szerzők viszont fontosnak tartották kiemelni a nemzetközi magánjog morális funkcióját. Így QUADRI szerint a nemzetközi magánjog funkciója a magánjog területén a jogalanyok jogviszonyainak egységes kezelése és ezek kontinuitásának biztosítása, és ezáltal olyan harmónia megteremtése, ami az egyén erkölcsi egyensúlyának alapja és az egyetemes társadalom vagyoni forgalmának elengedhetetlen feltétele.[2]
A munka célkitűzése az, hogy új szemüvegen keresztül olvassuk a nemzetközi magánjogot: az erkölccsel való kölcsönhatásában. Emellett az értekezés rámutat arra, hogy a jogok és erkölcsi felfogások diverzitására a nemzetközi magánjog által adott válaszok, hogyan alakítják a nemzetközi magánjog alkalmazásának morális határait.
A nemzetközi magánjog – álláspontunk szerint – olyan kifinomult eszköztárral rendelkezik, amely folyamatos adaptációjával, képes válaszokat adni a tényállás határon átnyúló jellegéből adódó morális feszültségekre is. A nemzetközi magánjognak az összeütköző jogok mögött álló erkölcsi konfliktusokra adott válaszai a nemzetközi magánjog fejlődése során változtak. Ezek a válaszok azt is kirajzolták, hogy hol húzódnak a nemzetközi magánjog alkalmazásának morális határai. A külföldi jog alkalmazásának vannak határai. Eldöntendő, hogy fennmaradjon a nemzetközi magánjogi szabályok szokásos alkalmazása és a kijelölt joggal együtt a fórum elfogadja a külföldi jog mögött álló eltérő értékrendszert is, vagy pedig szükséges a külföldi jog félretétele a saját értékrendszer védelme érdekében. Ugyanez áll a külföldi határozatok elismerésére és végrehajtására is, de a joghatósági szabályok meghatározása vagy a joghatóság gyakorlása szempontjából is jelentőséghez juthatnak morális szempontok. A nemzetközi magánjog által az erkölcsi konfliktusokra adott egyre nagyobb nyitottságról árulkodó válaszok sem jelentik azonban azt, hogy a fórum nemzetközi magánjoga bármely külföldi jog szerinti megoldást elfogadna.

## II. Alkalmazott módszer és nemzetközi magánjogi megközelítés

A munka törekvése – a hagyományos jogi doktrinális és összehasonlító módszerek alkalmazásával – a jelenségek újszerű leírása, függetlenül attól, hogy a nemzetközi magánjog eszközrendszerének bemutatott változása hogyan értékelhető. Európai nemzetközi magánjogászként a szerző kutatási eredményeinek kidolgozása során mindenekelőtt az európai államok nemzetközi magánjogára támaszkodott, igyekezve ugyanakkor kitekinteni más jogrendszerek fejlődésére is. A nemzetközi magánjog határvonalainak és az ezeket kirajzoló

[1] ZWEIGERT, Konrad: Zum Armut des internationalen Privatrechts an sozialen Werten. *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht* (*RabelsZ*), 37. (1973) 2/3., 443. o.
[2] QUADRI, Rolando: *Lezioni di diritto internazionale privato*. 5. kiad. Napoli, Liguori Editore, 1969. 169. o. Megerősítőleg idézi SPERDUTI, Giuseppe: *Théorie du droit international privé*. Recueil des cours de l'Académie de La Haye. 1967 – Vol 122. Leyden, Sijthoff, 1969. 190–191. o.

jogintézmények változását az értekezés történetiségében is szemléli. Európai nemzetközi magánjogászként a szerző kutatási eredményeinek kidolgozása során mindenekelőtt az európai államok nemzetközi magánjogára támaszkodott, igyekezve ugyanakkor kitekinteni más jogrendszerek fejlődésére is.

A jog és erkölcs kapcsolatát számos jogelméleti mű tárgyalja. Meg kell jegyezni azonban, hogy a nemzetközi magánjog, és elsősorban a kollíziós jog, szabályainak struktúrája és funkciója nagyban eltér attól, ami a más jogágakban ismert. A jogelmélet kevés figyelmet fordít a nemzetközi magánjog normáira és azok működésére,[3] és gyakran a jogelméletben kidolgozott konstrukciók csak korlátozottan alkalmazhatók a nemzetközi magánjog szabályaira és azok alkalmazására. Éppen ez indokolja, hogy vizsgáljuk az erkölcs és a nemzetközi magánjog szabályainak kapcsolódását. Ez a könyv a nemzetközi magánjog és az erkölcs érintkezési pontjait az előbbi nézőpontjából vizsgálja és nem kíván átfogó jogfilozófiai elméletet alkotni.

A könyv címe a nemzetközi magánjog morális határaira utal. Az erkölcs, valamint az etika határai,[4] illetve a morális határok[5] kifejezések a társadalomtudományok különböző területein olykor megjelennek, de ezeket – az adott területtől és a szerző céljától függően – nagyon eltérő értelemben használják. A címben a morális szó a szerző azon álláspontját fejezi ki, hogy a nemzetközi magánjog látszólagos technikai jellege ellenére erkölcsi kérdésekkel is szembesül, valamint hozzájárul ezek megoldásához.

A határ kifejezés itt nem egyszerűen arra utal, hogy a nemzetközi magánjog határokon átívelő magánjogi tényállásokra ad választ. A jogok közötti választás vagy a külföldi határozatok elismerése sokszor erkölcsi meggyőződések közötti választást is feltételez. Ilyenkor a nemzetközi magánjog tulajdonképpen, Jaspers kifejezését átvéve, „határhelyzetbe" kerül.[6] A jogok közötti „harc", a nemzetközi magánjog egzisztenciális kérdésévé válhat, amennyiben nemcsak valamilyen külföldi jogi megoldás elfogadásról vagy elutasításról van szó, hanem a jogvita a jogok mögött álló értékrendszerek különbözőségét is felszínre hozza. A jogalkotó vagy jogalkalmazó azzal a kérdéssel szembesül, hogy hol kell meghúzni a nemzetközi magánjog szokásos alkalmazásának határait a külföldi jog alkalmazása vagy a külföldön hozott határozatok elismerése tekintetében. Nyitva hagyható-e az ajtó a kijelölt külföldi jog, illetve elismerni és végrehajtani kért külföldi határozatok előtt vagy a fórum saját értékrendszerének védelme érdekében szükséges-e morális motivációjú határokat húzni.

A határ fogalmát a könyvben statikusan és dinamikusan is érteni kell. Statikus értelemben a határ arra utal, hogy a nemzetközi magánjog szabályainak „szokásos" működése, azaz a külföldi jog alkalmazásának és a külföldi határozatok elismerésének elfogadása, meddig terjed és mikor lépnek közbe a nemzetközi magánjog kivételes eszközei a fórum értékrendszerének védelme érdekében. Ugyanakkor a könyv láthatóvá teszi, hogy ezek a határok mozgásban vannak. Az erkölcs társadalmi szintű változásai kihatnak a jogra és ez alól nem mentes a nemzetközi magánjog sem. Mindez szükségessé teszi, hogy a nemzetközi magánjog alkalmazásának határait dinamikájában szemléljük. A dinamika itt, mint látni fogjuk, a morális határok fokozatos elhalványodását és tágulását jelenti. A statikus és dinamikus szemlélet nem választható el egymástól, ezek együttesen rajzolják meg a nemzetközi magánjog mai arcát.

---

[3] BANU, Roxana – GREEN, Michael S – MICHAELS, Ralf: Introduction. In BANU, Roxana – GREEN, Michael S – MICHAELS, Ralf (szerk.): *Philosophical Foundations of Private International Law*. Oxford, OUP, 2024. 1–3. o.

[4] HILBIG, Holger: *Philosophie und die Grenzen der Moral*. Berlin, Duncker & Humblot, 2014; BAUMGARTNER, Hans Michael – BECKER, Werner (szerk.): *Grenzen der Ethik*. München, Wilhelm Fink/Ferdinand Schöningh, 1994; KONNERTZ, Ursula: *Grenzen der Moral*. Tübingen, Edition Diskord, 1991; STOECKLE, Bernhard: *Grenzen der autonomen Moral*. München, Kösel, 1974.

[5] TRONTO, Joan C.: *Moral boundaries*. New York, Routledge, 2006.

[6] JASPERS, Karl: *Psychologie der Weltanschauungen*. Berlin, Springer, 1919.

## III. Eddigi szakirodalmi álláspontok a nemzetközi magánjog és az erkölcs kapcsolatáról és ami ezen túl van

A nemzetközi magánjog tudományában a nemzetközi magánjog és az erkölcs kapcsolatát tárgyaló művek három csoportja különböztethető meg. A nemzetközi magánjog és az erkölcs kapcsolatára figyelmet fordító művek első csoportja a nemzetközi magánjogot tágabb filozófiai összefüggésben mutatja be és ezen belül kap jellemzően nem túl jelentős szerepet az erkölcs. Itt elsősorban BATIFFOL és FRANCESCAKIS munkáira utalhatunk. Előbbi felismerte a nemzetközi magánjog szerepét a jogok mögött álló heterogén erkölcsi meggyőződések koordinációjában és a jogrend belső koherenciájának védelmét a felek autonómiájának korlátozásával tartotta lehetségesnek.[7] FRANCESCAKIS pedig a nemzetközi magánjogot természetjogi megközelítésbe ágyazta be és ezen belül kiemelte a közrendi kivétel szerepét. Álláspontja szerint a nemzetközi magánjog – a közrendi klauzulán keresztül – figyelemmel tud lenni az univerzális értékekre, és a magánjog területén a római jog ökumenikus misszióját követve hozzájárul egy közös civilizációhoz, amely közös etikát is feltételez.[8]

A szakirodalom képviselőinek egy második csoportja a nemzetközi magánjog erkölcsi legitimációjára kérdez rá. Ezek jellemzően a nemzetközi magánjog egyes területei, így a kollíziós,[9] joghatósági vagy a határozatok elismerése és végrehajtására[10] vonatkozó szabályok erkölcsi legitimációjához kapcsolódnak, illetve bizonyos jogi normák alkalmazására vagy megoldások számára igyekeznek erkölcsi indokolást adni. Az amerikai nemzetközi magánjogban BRILMAYER és CHILDRESS hangsúlyozta, hogy a bíróságok kollíziós jogi döntései – természetesen más tényezők mellett – gyakran erkölcsi szempontok bevonásával és mérlegelésével születnek.[11] A nemzetközi tényállásokban különféle jogrendszerek közötti etikai párbeszéd jelenik meg. Az egymással versenyben álló jogok közötti választást pedig nemcsak jogi, hanem explicit módon etikai érvekkel is indokolni kellene. Utalhatunk továbbá a dátumelméletre, amely az erkölcsi tartalmú normák alkalmazásához ad magyarázatot azzal, hogy az ilyen erkölcsi tartalmú normákat tényként kezeli. Ezek a kétlépcsős jogalkalmazási folyamatban a bíróság által alkalmazásra vagy figyelembevételre kerülhetnek.

Végül vannak olyan szerzők, akik túlmennek a nemzetközi magánjog és az azon kívül álló erkölcs kapcsolatának vizsgálatán és magának a nemzetközi magánjognak tulajdonítanak valamilyen etikai szerepet. VRELLIS szerint a nemzetközi magánjogi normák hozzájárulnak bizonyos erkölcsi értékek megvalósításához például a felek autonómiájának, jogos elvárásainak vagy például a gyengébb fél védelmén keresztül.[12] MICHAELS felfogásában pedig a nemzetközi

[7] BATIFFOL, Henri: *Aspects philosophiques du droit international privé* (réédition – 1956, Paris, Dalloz, 2002).

[8] FRANCESCAKIS, Phocion: Droit naturel et Droit international privé. In *Mélanges offerts à Jacques Maury*. Tome I. Paris, Dalloz & Sirey, 1962. 152. o.

[9] BANU, Roxana: What Do We Owe to Each Other in Private International Law? – Moral Contractualism and Transnational Justice. In: BANU, Roxana – GREEN, Michaels S – MICHAELS, Ralf (szerk.): *Philosophical Foundations of Private International Law*. Oxford, OUP, 2024. 329–330. o.

[10] LINARELLI, John: Toward a Political Theory for Private International Law. *Duke Journal of Comparative & International Law*, 26. (2016) 299–336. o.

[11] BRILMAYER, Lea: The Problem of Provenance: The Proper Place of Ethical Reasoning in the Selection of Applicable Law. In CHILDRESS, III Donald Earl (szerk.): *The Role of Ethics in International Law*. Cambridge, CUP, 2011. 118. o. és CHILDRESS, III Donald Earl: The Role of Ethics in U.S. Private International Law. In CHILDRESS, III Donald Earl (szerk.): *The Role of Ethics in International Law*. Cambridge, CUP, 2011. 180–181. o.

[12] VRELLIS, Spyridon: *Conflit ou coordination de valeurs en droit international privé. A la recherche de la justice*. In Recueil des Cours de l'Académie de droit international de la Haye. 2007 – Tome 328. Leiden/Boston, Martinus Nijhoff, 2008. 175–485. o.

magánjog reszponzivitásával maga válik etikává.[13] A reszponzivitás a nemzetközi magánjog gyakorlati alkalmazásából ered: egy külföldi elemre vonatkozó gyakorlati kérdésre ad a technikai jellegű szabályain keresztül egy gyakorlati jellegű választ. A reszponzivitás egyrészről a külföldi jog tiszteletben tartását jelentheti, másrészt azonban valamely konkrét esetben annak elutasítását is magában hordozhatja.
Megállapítható, hogy a fenti művek többségében, átfogó makro-nézőpont helyett inkább a mikro-nézőpont van jelen és a nemzetközi magánjog, valamint az erkölcs kapcsolatának inkább csak néhány kiemelt aspektusa kapott figyelmet. Összességében pedig megállapítható, hogy a nemzetközi magánjog elméletének egészén belül a téma vizsgálata azonban inkább marginális maradt.
A doktori értekezés természetesen nagyban épít az eddigi tudományos eredményekre, de azokat meg is haladja. Egyrészt átfogó, makro-nézőpontból kívánja vizsgálni a nemzetközi magánjog és az erkölcs kapcsolatát. A normaszintű vizsgálattól indul el, de ezen túllép és a nemzetközi magánjog fejlődési ívét az erkölccsel való kölcsönhatásában rajzolja ki, azt elemezve, hogy a nemzetközi magánjog a jogok kollíziója mögött meghúzódó erkölcsi feszültségekre milyen válaszokat adott. Másrészt a szakirodalom eddig egyáltalán nem vizsgálta a nemzetközi magánjog erkölccsel való érintkezéséből következő polemológiai funkcióját, vagyis azt, hogy a maga eszközeivel miként járul hozzá a nemzetközi magánjogi tényállásokhoz kapcsolódó különféle jogok mögött álló erkölcsi meggyőződések közötti feszültségek feloldásához vagy legalábbis mérsékléséhez.

## IV. Új tudományos eredmények tételes összefoglalása

### 1. A nemzetközi magánjog normák morális intenzitása

A nemzetközi magánjog és az erkölcs világa nem zárható el egymástól hermetikusan. Ezt igazolja már a normaszintű vizsgálat is. A jogrendszer normái kisebb vagy nagyobb fokú nyitottságot mutathatnak az erkölcs irányába.[14] VAN DER BURGGAL egyetértve az erkölcs és a jog nem választható el teljesen egymástól, de azok nem is teljesen azonosak, hanem kapcsolatuk mindig a két szélső pont – a teljes elválasztás és teljes azonosság – közötti tengelyen helyezhető el valahol.[15] A jog erkölcsi tartalmakat asszimilál. Ahogy Habermas megfogalmazza – nem változtatva a jog és az erkölcs rendszereinek elkülönülésén – a jogalkotó akaratképzése kiterjed a szabályozást igénylő életviszonyok morális aspektusaira is[16] és a morális tartalmak a jogi neutrális nyelvére lefordítva, jogi normákba átültetésre kerülnek és – így a jogon keresztül – új érvényesülési módhoz jutnak.[17]
Számos morális tartalmú vagy morálisan vizsgálható magatartás értékelhető akár erkölcsi fogalmak használata nélkül is, így különösen a jog fogalmainak használatával. Kiváló példa erre a nemzetközi magánjog, amely a maga semlegesnek látszó technikájával kezel akár morálisan érzékeny kérdéseket is, csak ezt a nemzetközi magánjogi jogalkotás és jogalkalmazás leggyakrabban nem exponálja. A nemzetközi magánjog technikai jellegének álarca elfedi, hogy a jogok összeütközésének feloldása gyakran egyben a mögöttük álló morális felfogásbeli különbségek közötti értékválasztást is jelent. De azt is, hogy maguk a nemzetközi magánjogi normák sem mentesek önálló érték- vagy erkölcsi tartalomtól.

---

[13] MICHAELS, Ralph: Private International Law as an Ethic of Responsivity. In RUIZ ABOU-NIGM, Verónica – NOODT TAQUELA, María Blanca (szerk.): *Diversity and Integration in Private International Law*. Edinburgh, Edinburgh University Press, 2019. 26 és 27. o.
[14] Van der BURG: *The Dynamics of Law and Morality*. Abingdon, Routledge, 2016. 71. o. és 152. o.
[15] Van der BURG 75. o. és 155. o.
[16] HABERMAS, Jürgen: *Faktizität und Geltung*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1992. 141.o.
[17] HABERMAS 141. o. és 252–253. o.

Az értekezés vizsgálódása természetesen nem terjed ki az erkölcs valamennyi kifejeződésére és valamennyi morális konfliktusra. A könyv megelégszik a nemzetközi magánjog számára releváns a jogalkalmazás során szóba jöhető jogok mögött álló morális megfontolások közötti feszültségek vizsgálatával. Azaz mindenekelőtt arra az erkölcsi komponensre koncentrálunk, amelyet a jogalkotó a jogi normákba való beépítéssel elfogad, jogi normává transzformál, és amelyet aztán a jogalkalmazó konkrét ügyekben történő döntéshozatal során figyelembe vesz.[18]
A morális értékek igen gyakran az állam alkotmányában, valamint más jogi előírásokban is kifejezést és védelmet nyernek. Emellett morális eredetű elvek bírói döntéseken keresztül is a jog részévé válhatnak. Mindez azt jelenti, hogy a morális eredetű norma elsősorban már a pozitív jog által megengedett keretek között kerül értelmezésre.[19] A nemzetközi magánjogi tényállások esetében pedig nem kizárólag a tényálláshoz kapcsolódó jogok, hanem az azokba transzformált erkölcs is összeütközik. A külföldi jog mércéje nem valamilyen általános, absztrakt a jogon kívül álló erkölcs lesz, hanem a fórum jogába transzformált és rekonstruált erkölcs.
A nemzetközi magánjogi normák gyakran technikai jellegűnek tűnnek és morális intenzitásuk jellemzően alacsonyabb. A nemzetközi magánjogban ugyanakkor vannak morálisan nyitott, különböző erkölcsi értékek befogadására és azok kifejezésére alkalmas normák. Ezek olyan nemzetközi magánjogi transzmissziós mechanizmusok, amelyek képesek arra, hogy a nemzetközi magánjogon kívül álló anyagi értékeket közvetítsenek. Külső, az egyes államok anyagi jogában megjelenő erkölcsi értékek befogadását teszik lehetővé olyan nemzetközi magánjogi eszközök, mint a közrendi kivétel vagy az imperatív szabályok alkalmazásának vagy figyelembevételének megengedése. Mindebből azonban nem vonható le az a következtetés, hogy a nemzetközi magánjogi normáknak nincsen semmilyen önálló erkölcsi tartalma, csak a rajtuk kívül álló anyagi jogban megjelenő értékekre támaszkodnak. A nemzetközi magánjog szerepe ugyanis túlmegy azon, hogy erkölcsi értékekkel csak a közrendi kivétel vagy imperatív szabályok közvetítésére szorulva kerüljön kapcsolatba és kizárólag külső értékek importjára támaszkodjék.
A nemzetközi magánjogi normáknak is van önálló érték- és erkölcsi tartalmuk. Már abból is a nemzetközi magánjogi normák etikai minimuma következik, hogy az alkalmazandó jog vagy a joghatóság kijelölése nem véletlenszerűen történik. A kollíziós jog a felek jogviszonyához legközelebb eső jog megtalálását célozza. Annak eldöntése, hogy a tipizált jogviszony, mely állam jogával áll legközelebbi kapcsolatban és ennek alapján az objektív kapcsolószabály meghatározása, már önmagában értékítéletet tartalmaz.[20] Ugyanez áll a joghatósági szabályokra is, amelyeket a tényálláshoz való közelség és az előreláthatóság szempontjai alapján határoznak meg.
Vannak azonban olyan nemzetközi magánjogi szabályok, amelyek morális intenzitása magasabb, amelyekből kiolvasható az általános kollíziós jogi megfontoláson túl valamilyen határozott a priori etikai állásfoglalás a jogalkotó részéről. Ezek az etikailag színezett normák valamilyen konkrét problémára reflektálnak. Szemben a közrendi kivétellel vagy a csalárd kapcsolással ezek nem utólagos kontrollt jelentenek az alkalmazandó jog vagy a már meghozott külföldi határozat felett, hanem bizonyos etikai elképzelésnek megfelelően, ezek előzetes figyelembevételével, kívánják a joghatóságot vagy az alkalmazandó jogot meghatározni. Ezekkel a jogalkotó jellemzően valamilyen anyagi jogi eredmény elérésére törekszik már a joghatóság, de még inkább a kollíziós jog szintjén.

---

[18] A nemzetközi magánjog kontextusában hasonlóképpen ZARRA, Giovanni: Law and Morals in the Application of the Public Policy Exception under the Twin Regulations 1103 and 1104 of 2016. *Actualidad Jurídica Iberoamericana*, (2021) 15., 332. o.
[19] KIRSTE, Stephan: Eine deskriptive Rechtsethik. *Jahrbuch für Recht und Ethik*. 19. (2011) 241. o.
[20] SCHNITZER, Adolf F.: Das überforderte Kollisionsrecht. *Schweizerische Juristen-Zeitung*, 81. (1985) 7., 107. o.

Így az uniós és Unión kívüli államok nemzetközi magánjogi szabályai között egyaránt találhatóak olyanok, amelyek a joghatóság és/vagy az alkalmazandó jog szintjén a fogyasztók, a munkavállalók vagy a biztosítottak védelmére törekednek, és érdekeik szem előtt tartásával határozzák meg a kapcsolóelvet. Ezekben a szabályokban egyértelműen a gyengébb fél védelme jelenik meg. Idesorolhatók azok az esetek is, amikor a jogalkotó egyoldalú jogválasztást enged vagy párhuzamos joghatósági indokokat határoz meg választási lehetőséget kínálva a sérelmet szenvedett felperes számára a különböző államok bíróságai között. Itt említhető a Róma II. rendelet 7. cikke, amely környezeti károk esetében enged korlátozott egyoldalú jogválasztást a kártérítést követelő személynek,[21] vagy a magyar nemzetközi magánjogi törvény azon rendelkezése, amely a személyhez fűződő jogok megsértésével kapcsolatban teszi lehetővé a sértett fél számára azt, hogy a szokásos tartózkodási helye szerinti jog helyett az érdekközpontja, a jogsértő szokásos tartózkodási helye szerinti jogot vagy a magyar jogot válassza.[22] A Brüsszel Ia. rendelet pedig a deliktuális felelősség területén biztosít választási lehetőséget a felperesnek, aki eldöntheti, hogy a károkozó cselekmény elkövetési helyének vagy a kár bekövetkezési helyének bírósága előtt indítson eljárást.[23]

## 2. Erkölcsi konfliktusok és a jog – A nemzetközi magánjog polemológiai funkciója

A polemológia a konfliktusok szociológiai elmélete. A konfliktusok tudományos tanulmányozása azonban nemcsak magukra a feszültségekre és összeütközésekre, hanem ezek feloldására, vagyis az egyetértésre és a kompromisszumtalálásra is kiterjed.[24] Julien Freund 1983-as Sociologie du conflit című könyvében a konfliktusok általános szociológiai elméletén belül kiemelte a jog szerepét.[25] Niklas Luhmann pedig az erkölcs polemogén jellegét hangsúlyozta. Az erkölcs eszerint konfliktushordozó és konfliktust teremtő (die polemogene Seite der Moral),[26] erkölcsi dilemmákból táplálkozik.
Morális konfliktusok esetében a további erkölcsi érvekre való hivatkozás nem szükségszerűen vezet a konfliktus feloldásához, hanem sokszor inkább annak eszkalálódását eredményezi. Ehelyett a megoldás inkább az erkölcsön kívüli területen adható meg, például a jogon keresztül. Luhmann a társadalmon belüli erkölcsi konfliktusokkal foglalkozik. Az erkölcsben rejlő konfliktuspotenciál azonban kétség kívül tágabb, nemzetközi dimenzióban is jelen van. Freund és Luhmann elméletét erre a dimenzióra alkalmazva megállapítható, hogy a nemzetközi magánjog hozzájárulhat a különböző jogrendszerek mögött álló erkölcsi felfogások közötti feszültségek feloldásához azáltal, hogy e konfliktusokat behozza a jog területére és sajátos eszköztára segítségével „lehűti" ezeket a feszültségeket. A nemzetközi magánjog jogi választ ad az erkölcs polemogén jellegére. Ezzel a nemzetközi magánjog polemológiai szerephez jut. A nemzetközi magánjognak ez az erkölccsel való érintkezéséből keletkező polemológiai funkciója nem hagyható figyelmen kívül.
A nemzetközi magánjognak valójában tehát munkaanyaga az erkölcs (annak jogi normába transzformált tartalma) és az erkölcsi konfliktusok. A nemzetközi magánjog időben is változó

[21] Az Európai Parlament és a Tanács 864/2007/EK rendelete (2007. július 11.) a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról (Róma II.), HL L 199., 2007.7.31, 40–49.
[22] 2017. évi XXVIII. törvény a nemzetközi magánjogról 23. §.
[23] Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (átdolgozás), HL L 351., 2012.12.20, 1–32. (Brüsszel Ia. rendelet) 7. cikk 2. pont.
[24] FREUND, Julien: *Sociologie du conflit*. Paris, Presses Universitaires de France, 1983. 60. o.
[25] FREUND, Julien: *Sociologie du conflit*.
[26] LUHMANN, Niklas: *Soziale Systeme*. 2. kiad., Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1985. 318. o; LUHMANN, Niklas: Soziologie der Moral. In LUHMANN, Niklas: *Die Moral der Gesellschaft*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2008. 111. o; LUHMANN, Niklas: Ethik als Reflexionstheorie der Moral. In LUHMANN, Niklas: *Die Moral der Gesellschaft.* Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2008. 280. o.

módon reagált az összeütköző jogrendszerek mögött feszülő morális ellentétekre és válaszaival kirajzolta a nemzetközi magánjog alkalmazásának morális határait. A nemzetközi magánjog morális határainak mozgása szempontjából három nagyobb fejlődési lépcső különböztethető meg: a morális homogenitás, a védekező mechanizmusok és az inkluzivitás válasza.

## 3. A morális homogenitás válasza

A jogok mögött álló erkölcsi konfliktusok lehetőségének problémájával a klasszikus nemzetközi magánjog origóján már a Savigny-féle nemzetközi magánjog is szembesült és erre sajátos választ adott. Ez a válasz a morális homogenitás volt, amely hosszú időre kijelölte a nemzetközi magánjogi szabályok alkalmazásának morális határait. A modern nemzetközi magánjog atyjának tekintett Savigny nemcsak, hogy elismeri a jog és azon belül a nemzetközi magánjog kapcsolódását az erkölcshöz, hanem Savigny a keresztény erkölcsöt egyenesen a nemzetközi magánjog fundamentumának tartotta. A nemzetközi magánjogot az államok jogközösségére építette. De ez a jogközösség csak a római jogon alapuló és a keresztény értékeket követő államok szűkebb csoportját (kulturális közösségét)[27] fogta át. A jogközösség alapja egy morális közösség volt, a keresztény államok morális közössége. Ebben az értelemben a Savigny-féle nemzetközi magánjog nem volt értéksemleges. A kollíziós jogalkalmazás ugyan mechanikus módon történik, tekintet nélkül a kijelölt jog tartalmára, de ennek a neutralitásnak az előfeltétele az az egységes keresztény erkölcsön alapuló értékmező volt, amelyben a kollíziós szabályok alkalmazása végbement. Az erkölcsi szempontból homogénnek tekintett államok körén kívül eső államok és jogok eltérő értékrendszereikkel együtt kiszorultak a nemzetközi magánjog alkalmazási szférájából. Bár Savignytől eltérően Story nemzetközi magánjogának alapja nem egy morálisan homogén jogközösség volt, hanem a comity, az ő elmélete is a keresztény államok közösségének nézőpontját tükrözte vissza.[28] Lényegében ez a felfogás élt tovább a XIX. század végén és még részint a XX. században is, amikor a keresztény jogközösség helyébe a nagyjából azonos tartalmú és földrajzi kiterjedésű civilizált államok közössége lépett. A civilizált államok itt a keresztény államokat és az ilyen államok által kormányzott vagy gyarmatosított azon országokat jelentette, amelyeket az európai keresztény államok által elismert elvek alapján kormányoztak.[29]

A morális homogenitáson alapuló nemzetközi magánjogi rendszert az ingatta meg, hogy egyre több tényállás kapcsolódott a keresztény, illetve civilizált államok körén kívül eső államokhoz és jogukhoz, ezek kirekesztő kezelése egyre nehezebben volt indokolható, valamint láthatóvá vált az is, hogy még a nemzetközi magánjog alkalmazását maguk számára fenntartó államok között sincsen teljes értékkonszenzus. Mindez pedig már a nemzetközi magánjogi szabályok univerzális alkalmazása felé mutatott. Végeredményben Kollewijn megállapítása maradt helytálló, aki szerint a nemzetközi magánjog nem a keresztény vagy civilizált nyugati államok szűk csoportjának statikus szabályaiból áll, hanem az dinamikájában ragadható meg, és alkalmazása a progresszív integrációt képviselve egyre szélesebb körben, az egész világra kiterjed.[30]

---

[27] GANNAGÉ, Léna: *Lés méthodes du droit international privé à l'épreuve des conflits de cultures.* Recueil des cours de l'Académie de droit international 2011 – Tome 357. Leiden, Martinus Nijhoff, 2013. 315. o.

[28] Lásd például Joseph STORY: *Commentaries on the Conflict of Laws*. Boston, Billiard, Gray and Company, 1834. 104–108. o.

[29] DICEY, Albert Venn: *A Digest of the Law of England with Reference to the Conflict of Laws*. 1. kiad. London, Stevens and Sons, 1896. 29. o.

[30] R. D. KOLLEWIJN: Conflict of Western and Non-Western Law. *The International Law Quarterly*. 4. (1951) 3., 325. o.

## 4. A védekező mechanizmusok válasza

A nemzetközi magánjog univerzális alkalmazása egy újabb válaszhoz vezetett, a védekező mechanizmusok válaszához. A nemzetközi magánjog földrajzi hatósugarának fokozatos tágulása ugyanis magával hozta azt is, hogy egyre több olyan tényállás merülhetett fel, ahol jogok mögött álló morális meggyőződések közötti különbségek már markáns módon jelentek meg és e feszültségek intenzívebbé váltak. A nemzetközi magánjogi szabályok univerzális alkalmazásának ára az lett, hogy technikákat kellett kidolgozni arra, hogy miközben a nemzetközi magánjog kiindulópontja, a külföldi jog alkalmazásának elfogadása megmaradjon, a nemzetközi magánjog kezelni tudja a jogok mögött álló erkölcsi sokféleséget. Ez nagyrészt a fórum jog- és értékrendszere védelmének fenntartásával vált lehetségessé. A nemzetközi magánjog egyik korai technikája a fórum (erkölcsi) értékeinek érvényesítése volt a közrendi kivételen és az imperatív szabályok alkalmazásán keresztül. A jogkijelölés struktúráját védi, és különösen a saját jog alkalmazásának erkölcsileg kifogásolt megkerülését célozta a csalárd kapcsolás önálló jogintézményként történő szankcionálása. De a joghatóság területén is szükségessé vált a nemzetközi magánjogi szabályokat alkalmazó bíróságnak (gyakran kifejezett jogszabályi iránymutatás nélkül) dönteni arról, hogy valamely magatartás erkölcsileg kifogásolható-e. Ez a helyzet a forum shopping megítélésében.
Ezek az eszközök szükségesek voltak a nemzetközi magánjog rendszerének fennmaradása és fejlődésének biztosítása érdekében.[31] A védekező eszközök, mint a közrendi kivétel, az imperatív szabályok alkalmazásának lehetővé tétele és a csalárd kapcsolás szankcionálása, köre és beavatkozási rádiusza a nemzetközi magánjogi szabályok egyre szélesebb körben történő alkalmazása miatt váltak egyre kiterjedtebbé és erőteljesebbé, miközben a morális közösség gondolata nagyrészt eltűnt a nemzetközi magánjog valósága mögül.

### *4.1 A közrend védelme: közrendi kivétel és imperatív szabályok*

Bár a közrend tartalmát a tételes jogi szabályok, a különböző bírói döntések és szerzők eltérő módon írják körül, a közrendi kivétel tartalmába beleértendők a fórum társadalmának alapvető értékei is, ideértve az erkölcsi értékeket is. A szakirodalomban számos szerző és bírói döntés egyértelműen úgy foglal állást, hogy a közrend részét képezik az alapvető erkölcsi meggyőződések, elvek és megfontolások.[32] A közrendi kivételt – az erkölccsel fennálló kölcsönhatása miatt – a nemzetközi magánjog „etikai pillanatának" vagy „etikai nyomatékának" (ethical moment) is nevezték.[33]A közrend hatóköre hosszú ideig nagyrészt a

[31] Jerca KRAMBERGER ŠKERL: European Public Policy (With an Emphasis on Exequatur Proceedings). *Journal of Private International Law*, 7. (2011) 3., 461. o. Lásd ICJ, *Application of the Convention of 1902 Governing the Guardianship of Infants (Netherlands v Sweden)*, Separate Opinion of Judge Sir Hersch Lauterpacht, Judgment of 28 November 1958, I.C.J. Reports 1958, 95.

[32] FAWCETT, James – CARRUTHERS, Janeen M.: *Cheshire, North & Fawcett, Private International Law*. 14. kiad. Oxford, OUP, 2008. 140. o; KAHN-FREUND, Otto: Reflections on Public Policy in English Conflict of Laws. *Transactions of the Grotius Society* (Problems of Public and Private International Law), 39. (1953) 40. o; Lásd MURPHY, Kent: The Traditional View of Public Policy and the *Ordre Public* in Private International Law. *Georgia Journal of International and Comparative Law*, 11. (1981) 3., 591. o. és 607. o; MOSCONI, Franco: Exceptions to the Operation of Choice of Law Rules. In *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*. 1989-V. – Vol. 217. Dordrecht/Boston/London, Martinus Nijhoff, 1990. 67. o; DÉPREZ, Jean: *Droit international privé et conflits de civilisations. Aspects méthodologiques. Les relations entre systèmes d'Europe occidentale et systèmes islamiques en matière de statut personnel*. In Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de La Haye. 1988-IV. – Tome 211. Dordrecht/Boston/London, Martinus Nijhoff, 1990. 226. o; BURIÁN László: Gondolatok a közrend szerepéről. In KISS Daisy – VARGA István (szerk.): *Magister Artis Boni et Aequi – Studia in Honorem Németh János*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2003. 105. o.

[33] KNOP, Karen – MICHAELS, Ralf – RILES, Annelise: From Multiculturalism to Technique: Feminism, Culture, and the Conflict of Law Style. *Stanford Law Review*, 64. (2012) 3., 640. o.

keresztény erkölcsi felfogást tükrözte vissza, de a nemzetközi magánjogi szabályok univerzalizálódásával, az fokozatosan szekularizálódott, objektivizálódott. Noha egyetértünk azzal, hogy a közrend nem azonosítható az erkölccsel, az alkotmányos értékek vagy a jogrendszer alapvető elvei sem mentesek az erkölcsi tartalomtól, vagyis a morális tartalomtól az objektívebbnek szánt megfogalmazások sem szakítják el teljesen a közrendi klauzulát. A jogalkotó a jogrendszer alapját képező (gyakran alkotmányos szinten megjelenő) alapelvek megállapításakor – azok jogi normába foglalásával – figyelembe veszi azon erkölcsi értékeket, amelyeket a társadalom többsége elfogad.[34] A nemzetközi magánjogi jogszabályokban széles körben elfogadott a fórum társadalmi, gazdasági és politikai rendje szempontjából lényeges, feltétlen érvényesült igénylő imperatív szabályok alkalmazásának lehetővé tétele. Az imperatív szabályokban valamilyen „előzetes, aporisztikus" értékválasztás nyilvánul meg.[35] Ezek az adott társadalom értékrendszerének integritását biztosító szabályait is felölelik.

A közrend védelmét szolgáló eszközök alkalmazását az európai jogfejlődés nem hagyta érintetlenül. Ez két vonatkozásban is érzékelhető. Egyrészt a közrend tartalmát ma már nem kizárólag a nemzeti jogrendszer alapvető elvei és értékei töltik ki, hanem az más forrásokból is táplálkozik. A közrend tagállami komponsensét kiegészíti az egyre gyarapodó európai közrendi komponens a szerződő-, illetve tagállamok által osztott értékek alapulvételével. Az európai közrend tartalmát az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE)[36] és az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) kapcsolódó gyakorlata, az EU Alapjogi Chartája,[37] az alapvető szabadságok, az uniós jog alapelvei és bizonyos másodlagos jogforrásokban található szabályok teszik ki.[38] A közrend tartalmának europaizálódása azzal a gyakorlati következménnyel jár, hogy a tagállami bíróságoknak minden esetben vizsgálniuk kell, hogy a külföldi jog alkalmazása az adott esetben nem vezet-e az uniós jogrendszer alapvető szabályainak vagy értékeinek, illetve az EJEE valamely rendelkezésének sérelméhez, mert ilyen esetben a közrendi kivétel alapján az egyébként alkalmazandó külföldi jogot mellőzni kell. Másrészt a nemzetközi magánjogi ügyekben eljáró tagállami fórumok a közrendi kivétel és az imperatív szabályok alkalmazásához csak bizonyos korlátok tiszteletben tartása mellett folyamodhatnak. Mindebből következően úgy a közrend tartalmának kitöltése, mint azon határok kijelölése, amelyek között a közrendi kivétel és az imperatív szabályok alkalmazhatóak, ma már nagyrészt az uniós jogból és az EJEE-ben rögzített emberi jogokból következik. Ezzel a felhívott bíróság nemcsak a saját nemzeti jogrend védelmezője, hanem az Unió és az EJEE közös értékeinek őrzőjévé is válik, és a tagállami értékek védelmét részben átveszi az európai jog által elismert értékek védelme.

A közrendi kivétel alkalmazásának Európán kívül is vannak a nemzetközi egyezményekből eredő bizonyos korlátjai, amelyek hozzájárulhatnak a közrendi kivétel egységes elvek mentén történő alkalmazásához és tartalmának homogénebbé válásához. A Mercosurral összefüggésben több szerző az integráción belüli közös közrend kialakulásáról beszél,[39] annak ellenére, hogy a Mercosur jogrendje (mindenekelőtt a tisztán kormányközi együttműködés

[34] Lásd ZARRA 332 és 337. o.

[35] VÉKÁS Lajos: *A nemzetközi magánjog elméleti alapjai*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1986. 20. o.

[36] Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről, Róma, 1950. november 4.

[37] Az Európai Unió Alapjogi Chartája, HL C 202., 2016.6.7, 389–405.

[38] WURMNEST, Wolfgang: Ordre public. In LEIBLE, Stefan – UNBERATH, Hannes (szerk.): *Brauchen wir eine Rom 0-Verordnung?* Jena, JWV, 2013. 461. o. Lásd C-126/97, sz. *Eco Swiss China Time Ltd kontra Benetton International NV* ügy, EU:C:1999:269, 37. pont; C-168/05. sz. *Elisa María Mostaza Claro kontra Centro Móvil Milenium SL* ügy, EU:C:2006:675, 35. és 37. pont.

[39] Lásd Adriana DREYZIN DE KLOR: *El Mercosur – Generador de una nueva fuente de derecho internacional privado*. Buenos Aires, Zavalia, 1997. 323-344. o; BATTELLO CALDERÓN, Silvio Javier: *El orden público en el derecho internacional privado del Mercosur*. Córdoba, Advocatus, 2012. 253-254. o; ROSAS: Pablo Enrique de: Orden público internacional. Tendencias contemporáneas. Orden público en el ordenamiento del Mercosur. *UNED. Boletín de la Facultad de Derecho*, (2003) 22., 219. o; Rafael Nascimento REIS: Orden público del Mercosur: Un introito. *Prismas: Direito, Políticas Públicas e Mundialização*. 4. (2007) 2., 122–125. o.

miatt és az Európai Bíróságéhoz hasonló jogkörökkel rendelkező bíróság hiányában) különbözik az uniós jogrendtől. A Tribunal Permanente de Revisión egy 2007-es tanácsadói véleményében elismerte a regionális közrend létezését.[40] A vélemény szerint pedig ez a regionális közrend az integráción belül elsőbbséget élvez bármely más közrendi fogalommal szemben. A nemzeti közrendet a regionális közrend figyelembevételével kell értelmezni és a regionális közrend gazdagítja a nemzeti közrend tartalmát az állam regionális jogközösségben való részvételének következményeképpen.

A szakirodalom és a joggyakorlat a belső jog és a regionális jog közrendjén túl megkülönbözteti a közrend egy további rétegét, egy ország- és regionális határokon túlmutató közrendi dimenziót, amelyet globális, valódi nemzetközi, illetve különösen a választottbírósági gyakorlattal összefüggésben transznacionális közrendnek neveznek.[41] Ez abból táplálkozik, hogy a nemzeti jogok különbözősége ellenére létezik az államok közössége által elismert értékek és érdekek olyan magja, amely védelmének szükségességét az államok széles körben osztják. Ehhez hozzátartozik a globális nemzetközi közösség által osztott „erkölcsi és igazságossághoz kapcsolódó értékek rendszere" is.[42] A valódi nemzetközi közrend tartalma egyrészt a nemzetközi jog alapvető szabályaiból és a széles körben elfogadott egyezményekből (például a gyermek jogairól szóló New York-i Egyezmény),[43] másrészt viszont a nemzeti jogok közös alapelveiből tevődik össze. A globális javak megőrzése, vagy a nemzetközi udvariasság (international comity) mellett ennek részeként fogható fel az államok széles közössége által osztott erkölcsi értékek is.[44] Ennek megnyilvánulási formájaként látható a nemzetközi egyezmények által is védett tárgyakra vagy tiltott tevékenységekre vonatkozó szerződések (kulturális javak, kábítószer, fegyverek, emberi szervek illegális kereskedelme, korrupciós[45] vagy pénzmosást elősegítő szerződések) közrendbe ütközésének megállapítása.[46] A hagyományos nemzeti közrend tehát az univerzális értékek mentén definiálható újra.[47] A gyakorlatban a közrend nemzetközi vagy transznacionális tartalommal való megtöltése mindenekelőtt a választottbírói gyakorlatban gyökeresedett meg, de a közrend nemzetközi dimenziója a rendes bírósági gyakorlatban ugyancsak megjelenik.

Ahogy MARTINY megfogalmazza a nemzeti közrend fogalom egy európai fogalom felé tolódik el,[48] és hozzátehetjük, hogy lassabban, de egy ezen túlmutató nemzetközi közrend fogalom felé is. A közrend tartalma és szerepe a nemzetközi magánjogban változásban van. A közrend ilyen átalakulása az integrációs folyamatot segíti elő.[49] A közrendi kivétel egyre szűkebb körben hívható fel és a közrend tartalma egyre inkább homogenizálódik. A közrend, amelyet olykor a

---

[40] Tribunal Permanente de Revisión, Opinión Consultiva, No 1/2007, 3 abril 2007, E) pont.

[41] DOLINGER „világközrendnek" (world public policy) nevezi, DOLINGER, Jacob: World Public Policy: Real International Public Policy in the Conflict of Laws. *Texas International Law Journal*, 17. (1982) 2., 167–194. o.

[42] WAHAB, Mohamed S. Abdel: Cultural Globalization and Public Policy: Exclusion of Foreign Law in the Global Village. In FREEMAN, Michael (szerk.), *Law and Sociology*. Oxford, Oxford University Press, 2006. 371. o.

[43] 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről.

[44] Lásd ELIAS, Olusoji: Globalisation and private international law: reviewing contemporary local law. *Amicus Curiae*. 36. (2001) 5., 8. o.

[45] ICC Arbitration Award no. 3916 (1982).

[46] WAHAB: Cultural Globalization and Public Policy. 372-375. o; KECSKÉS László: „Jó lovassal a nyeregben a zabolátlan ló is megfegyelmezhető". In GÁL István László – HORNYÁK Szabolcs (szerk.): Tanulmányok Dr. Földvári József Professzor 80. születésnapja tiszteletére. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2006. 135. o.

[47] ROSAS 219. o.

[48] MARTINY, Dieter: Die Zukunft des europäischen ordre public im Internationalen Privat- und Zivilverfahrensrecht. In COESTER, Michael – MARTINY, Dieter – PRINZ VON SACHSEN GESSAPHE Karl August (szerk.): *Privatrecht in Europa Vielfalt, Kollision, Kooperation – Festschrift für Hans Jürgen Sonnenberger zum 70. Geburtstag*. München, Beck, 2004. 548. o.

[49] BATTELLO CALDERÓN 254–255. o.

kulturális imperializmus eszközének tekintettek,[50] inkább egyfajta jogi ökumené megteremtéséhez járul ma hozzá. A különállás eszköze helyett mára a kooperáció eszközévé vált.[51]
Bár azt gondolhatnánk, hogy a közrend védelmének eszköztára felértékelődik a multikulturális világban, valamely állam morális rendjének védelme a közrendi klauzulán keresztül egyre inkább csak akkor lehet sikeres, ha az autonóm közrend mögött megjelenő értékek a nemzetközi és Európában az európai közrendi dimenzió értékeinek is megfelelnek. Abban az esetben azonban, ha az autonóm és valamely szupranacionális bíróság által kikényszeríthető regionális közrendfelfogás morális tartalma között eltérés van, az autonóm közrend elégtelenné válik a partikuláris erkölcsi értékek érvényesítésére. Összességében tehát a közrend védelmét biztosító mechanizmusok, a közrendi kivétel és az imperatív szabályok, morális megfontolások védelmére történő felhasználása egyre szűkebb határok között lehetséges. Mindez nem jelenti azt, hogy a közrend autonóm komponense teljesen elveszne. Az – bár egyre szűkebb körben – de alkalmazható, például a családjog területén.

*4.2 A csalárd kapcsolás*

A nemzetközi magánjogban a visszaélésszerűnek tartott magatartások egyike a csalárd kapcsolás,[52] vagyis az, amikor a fél vagy a felek mesterségesen hoznak létre kapcsolatot valamely – az alkalmazandó kapcsolószabály által kijelölt jogtól eltérő – jogrendszerhez, az egyébként alkalmazandó jog alkalmazásának elkerülése és a tényállás a fél vagy a felek szempontjából kedvezőbb elbírálása végett.[53] A csalárd kapcsolás szankcionálásával a nemzetközi magánjogi normák nem valamilyen külső materiális értéket közvetítenek, hanem a nemzetközi magánjog belső struktúráinak védelme céljából fejeznek ki morális állásfoglalást, megvonva ezzel a nemzetközi magánjogi szabályok felhasználásának morális határait. A nemzetközi magánjog belső strukturális értékei átfogják a jogviszonyhoz legközelebb álló jog alkalmazását és az alkalmazandó jog objektív kapcsolószabályokon keresztül történő kijelölésének előreláthatóságát. A csalárd kapcsolás nemzetközi magánjogi szabályozása magától értetődő módon arra utal, hogy az egyébként alkalmazandó jog megkerülése a kollíziós szabályok felhasználásával (amelyek szokásos működése szintén megkerülésre kerül) erkölcsileg kifogásolható magatartás, amelynek elejét kell venni.
A csalárd kapcsolás önálló jogintézményként csak a jogrendszerek egy részében nyert befogadást. Belgiumban,[54] Spanyolországban,[55] Portugáliában,[56] Romániában,[57] Csehországban[58] és Európán kívül például Tunéziában[59] a csalárd kapcsolás önálló jogintézményként kerül szabályozásra a tételes nemzetközi magánjogban, míg Franciaországban a bíróságok jogfejlesztő gyakorlatának köszönhető a csalárd kapcsolás

[50] MEYER, Olaf: A Flexible System in Flux: On the Realignment of Public Policy. In MEYER, Olaf (szerk.): *Public Policy and Private International* Law. Cheltenham, Elgar, 2022. 10. o.
[51] Lásd hasonló szellemben Simone MARINAI: *I valori comuni nel diritto internazionale privato e processuale comunitario*. Torino, Giapichelli, 2007. 217. o.
[52] VRELLIS, Spyridon: « Abus » et « Fraude » dans la jurisprudence de la Cour de justice des Communautés européennes. In *Vers de nouveaux équilibres entre ordres juridiques – Liber amicorum Hélène Gaudemet-Tallon*. Paris, Dalloz, 2008. 633. o.
[53] Lásd MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2022. 190. o.
[54] Belga nemzetközi magánjogi törvény 18. cikk.
[55] Spanyol Polgári Törvénykönyv 12. cikk (4) bekezdés.
[56] Lásd portugál polgári törvénykönyv 21. cikk.
[57] Román polgári törvénykönyv 2.564. cikk (1) bekezdés.
[58] Cseh nemzetközi magánjogi törvény 5. cikk.
[59] Tunéziai nemzetközi magánjogi törvény 30. cikk.

szankcionálása.[60] Azokban az államokban, amelyekben a csalárd kapcsolás önálló jogintézményként nem nyer szabályozást, a kapcsolószabály alkalmazását megalapozó tényállási elemek a fél vagy felek számára előnyös alakítása mint jelenség létezik, csak a jog ezt más eszközökkel kezeli.[61]

A nemzetközi magánjogban a csalárd kapcsolás önálló jogintézményként történő szankcionálása visszaszorulóban van. Először is a nemzetközi magánjogokban a csalárd magatartások más eszközökkel is kezelhetők, amelyek alkalmazása gyakran egyszerűbb, mint a csalárd kapcsolásra vonatkozó szabályé, amely megkövetelheti a csalárd szándék bizonyítását. A közrendi kivétel, az imperatív szabályok alkalmazása és a kitérítő klauzula mind az alternatív eszközök között említhetők, amelyek egyre szűkebb helyet hagynak a csalárd kapcsolás önálló jogintézményként való alkalmazásának. Ezek az eset morális értékelésére tekintet nélkül vehetők igénybe és gyakran ugyanarra az eredményre vezetnek, mint a csalárd kapcsolás önálló jogintézményként történő szankcionálása. Másrészt a felek autonómiájának egyre szélesebb körű térnyerése is a csalárd kapcsolás ellen hat.

Amennyiben maga a jog ismeri el a felek választási szabadságát, az nem tekinthető csalárdnak, hogy élnek e jogukkal. Az, hogy a kapcsolószabályok felek számára előnyös felhasználása egyre kevesebb esetben minősül csalárdnak, nem kizárólag az Unió és a tagállamok nemzetközi magánjogának sajátossága. A globalizált világban, amely – a felek autonómiájának egyre szélesebb elismerésével – elősegíti a joghatóságok és a jogok közötti versenyt, egyre kevésbé fedhető fel és kontrollálható a csalárd kapcsolás.[62] A felek autonómiájának kiterjesztése és a jogok közötti versengés elfogadása nagyban kiüresíti a csalárd kapcsolás eredeti funkcióját, a jog autoritásának biztosítását fórum saját joga kikerülésének szankcionálásával. A felek autonómiája egyre szélesebb körben érvényesül a szerződési jogon túl például a családi jogban vagy akár a dologi jogban. A jogválasztás korlátozása ezzel párhuzamosan egyre részletesebb szabályozást nyer, ideértve a közrendi klauzulát, az imperatív szabályokat vagy bizonyos esetekben csak az anyagi jogi jogválasztás elismerését, a kógens szabályok érvényesülését érintetlenül hagyva, például tisztán belföldi tényállások vagy bizonyos aszimmetrikus szerződések esetén.[63]

A csalárd kapcsolás szankcionálása a nemzetközi magánjogban, ha nem is tűnt el, de egyre inkább veszít intenzitásából.[64] Clavel, miközben maga egyébként a csalárd kapcsolás reaktiválása mellett érvel,[65] elismeri, hogy „ma az lehet az érzésünk, hogy a csalárd kapcsolás egy meghaladott fogalom."[66] Nem tagadható, hogy a nemzetközi magánjog olykor szembesül a csalárd magatartások kezelésének problémájával, de erre egyre szűkebb körben képes választ adni a csalárd kapcsolás önálló jogintézményként történő szankcionálása. A nemzetközi magánjog más, a bíróság szempontjából a csalárd magatartásokkal szemben könnyebben igénybe vehető eszközei nagyrészt kiüresítik ezt a jogintézményt. A kollíziós szabályok alkalmazását biztosító csalárd kapcsolás morális igazolhatósága és ezzel a csalárd kapcsolás által kijelölt morális határok eltűnőben vannak.

### *4.3 Forum shopping*

---

[60] Lásd a Bauffremont esetet, Cour de cassation (Ch. civ.) – 18 mars 1878 (S. 1878. 1. 193, note Labbé).

[61] VERPLAETSE, Julian G.: Reappraisal of the Concept of Evasion of Law in Private International Law. *Revue hellénique de droit international*, 11 (1958) 284. o.

[62] CLAVEL, Sandrine: La place de la fraude en droit international privé contemporain. In *Travaux du comité français de droit international privé 2010-2012*. Paris, Pédone, 2013. 258. o.

[63] Az Európai Parlament és a Tanács 864/2007/EK rendelete (2007. július 11.) a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról (Róma II.), HL L 199., 2007.7.31, 40–49, 3. cikk (3); Róma II. rendelet 14. cikk (2) bekezdés.

[64] Lásd BENECKE, Martina: *Gesetzesumgehung im Zivilrecht*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2004. 284. o.

[65] CLAVEL 259. o.

[66] CLAVEL 258. o.

A különböző államok bíróságainak joghatóságai közötti választás, vagyis a forum shopping lehetősége a nemzetközi jogvitákban abból következik, hogy a jog több fórum számára biztosítja a joghatóság gyakorlásának lehetőségét. Ez adódhat a különböző államok joghatósági szabályainak összeadódásából vagy valamely jogalkotó által meghatározott párhuzamos joghatósági szabályokból.
A forum shopping elnevezése, az eljáró bíróság, a „fórum megvásárlása" maga is negatív konnotációt hordoz.[67] Niboyet hatékonyan terjedő méregnek nevezte.[68] Az újabb szakirodalom azonban a forum shoppingról már árnyaltabb képet fest és a kedvező fórum kiválasztását nem tartja önmagában elítélendőnek.[69] A forum shopping fogalmához a jogtudomány egyre inkább a választás lehetőségét tükröző neutrális értékelést társít,[70] azt a jog felhatalmazásán alapuló magatartásnak tekinti.[71] Sőt egyes szerzők már a forum shopping erényeit emelik ki, ideértve a felperes igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésének biztosítását, a kiválasztott fórum által alkalmazott jog érvényesítéséhez való hozzájárulását, valamint azt, hogy a jogviták eltérő kimenetelének észlelése folytán alapja lehet az anyagi és eljárásjogi szabályok reformjának és a „jogi kísérletezésnek".[72]
A forum shopping bírói gyakorlatban történő olykor negatív megítélése ellenére az is látszik, hogy a bíróságok ahhoz a legtöbb esetben nem fűznek negatív jogkövetkezményt.[73] Amennyiben a forum shopping sok esetben a jog által is elfogadott, sőt megkönnyített jelenség, akkor a kérdés inkább az, hogy melyek a joghatóság megválasztásának korlátjai és a jog támaszt-e morális alapon korlátokat. A nehézségek azonban éppen itt kezdődnek, ugyanis a forum shopping határait különböző szerzők és a bíróságok eltérően vonják meg. Számos szerző megkülönbözteti a forum shopping bonust és malust.[74] Más szerzők a jogszerű fórumválasztást (forum selection) különböztetik meg a visszaélést jelentő forum shopping esetétől.[75] A két lehatárolási mód között a terminológiától eltekintve lényeges tartalmi különbség nem látható. A forum shopping korlátját a joggal való visszaélés tilalma jelentheti. Visszaélésre utalhat az olyan perindítás, amely a másik fél részvételét az eljárásban ellehetetleníti vagy jelentősen megnehezíti.

---

[67] COHEN, Daniel: Contentieux d'affaires et abus de forum shopping. *Recueil Dalloz* – 22 avril 2010, no 16, 2010. 953. o.
[68] NIBOYET, Marie-Laure: La globalisation du procès civil international dans l'espace judiciaire européen et mondial. *Journal du droit international*, 133. (2006) 3., 938. o.
[69] Lásd FERRARI, Franco: Forum Shopping: A Plea for a Broad and Value-Neutral Definition. In MANKOWSKI, Peter – WURMNEST, Wolfgang (szerk.): *Festschrift für Ulrich Magnus zum 70. Geburtstag*. München, Sellier, 2014. 385-401. o; A tanulmány francia nyelvű változata megtalálható: FERRARI, Franco: Forum shopping : pour une définition ample dénouée de jugements de valeurs. *Revue critique de droit international privé (RCDIP)*, 105. (2016) 1., 85–105. o.
[70] JASPER, Dieter: *Forum shopping in England und Deutschland*. Berlin, Duncker & Humblot, 1990. 17. o; FERRARI, Franco: *Forum Shopping Despite Unification of Law*. In Collected Courses of the Hague Academy of International Law. 2021 – Vol. 413. Leiden, Brill, 2021. 80-94. o; FERRARI: Forum Shopping: A Plea for a Broad and Value-Neutral Definition. 394-396 o; NUYTS, Arnaud: Forum Shopping et Abus du Forum Shopping dans l'Espace Judiciaire Europeen. *Global Jurist*, 3. (2003) 1., 8. o.
[71] BASSETT, Debry Lyn: The Forum Game. *North Carolina Law Review*, 84. (2006) 2., 335. o. és 391. o.
[72] BOOKMAN, Pamela K.: The Unsung Virtues of Global Forum Shopping. *Notre Dame Law Review*. 92. (2017) 2., 613. o.
[73] BELL, Andrew: *Forum shopping and Venue in Transnational Litigation*. Oxford, OUP, 2003. 336. o.
[74] CLAVEL 257. o; VAREILLES-SOMMIÈRES, Pascal de: Le forum shopping devant les juridictions francaises. In *Droit international privé : travaux du Comité français de droit international privé, 14e année, 1998-2000*. Paris, Pedone, 2001. 51. o.
[75] PETSCHE, Markus: What's Wrong with Forum Shopping? An Attempt to Identify and Assess the Real Issues of a Controversial Practice. *International Lawyer*, 45. (2011) 4., 1008. o; PASCHALIDIS, Paschalis: *Freedom of Establishment and Private International Law for Corporations*. Oxford, OUP, 2012. 219. o.

Az uniós jogalkotó inkább tartózkodik attól, hogy egyértelműen állást foglaljon a forum shopping gyakorlatával kapcsolatban a nemzetközi magánjog és nemzetközi eljárásjog területén. Ezzel szemben az Európai Bíróság már számos esetben kifejtette véleményét a forum shoppingról. Általánosságban elmondható, hogy az Európai Bíróság a joghatóság megválasztásának lehetőségét nem tekinti eleve morálisan elítélendő és negatív jelenségnek. A common law országokban a forum non conveniens doktrína jelenti a forum shopping egyik lényeges korlátját. Az EU-ban azonban a forum non conveniens elutasítása[76] miatt a forum shopping korlátjának inkább a joggal való visszaélés tilalma tartható. Az Európai Bíróság döntései, különösen a Turner,[77] valamint a Hadadi[78] ítéletek a nemzetközi magánjog számára releváns területeken viszonylag szűk kereteket szabnak a visszaélésszerű forum shopping megállapíthatóságának.

Egy terület, ahol azonban az EU nemzetközi magánjoga kifejezetten utal a forum shopping kockázatára, a nemzetközi fizetésképtelenségi jog. Bár a Fizetésképtelenségi rendelet meghatározza a forum shopping fogalmát, és a rendelet egyik célja a csalárd vagy visszaélésszerű magatartások megelőzése, annak erkölcsi megítélése, hogy a magatartás visszaélésnek minősül-e vagy sem, csak kevés helyzetben releváns.[79] A rendelet megközelítése inkább semleges marad és a forum shopping esetleges morális megítélése csekély szerepet játszik. Az Európai Bíróság gyakorlata a perpetuatio fori révén megvédi a Fizetésképtelenségi rendelet kizárólagos joghatósági szabályait. Ez azonban nem teszi szükségessé a COMI áthelyezésének konkrét esetben történő morális értékelését. A fizetésképtelenségi eljárás megindítása iránti kérelem benyújtása és az eljárás megindítása közötti COMI-áthelyezést egyszerűen figyelmen kívül kell hagyni.[80] A fizetésképtelenségi főeljárás megindítását követően a COMI változása a joghatóságot és az alkalmazandó jogot már egyáltalán nem befolyásolja. A magatartás erkölcsi értékelése, annak eldöntésével, hogy a COMI áthelyezése visszaélésszerű-e csak viszonylag szűk körben kap szerepet, ha a COMI-t a fizetésképtelenségi eljárás megindítása iránti kérelem benyújtását megelőzően helyezik át annak érdekében, hogy az adós számára kedvezőbb jogi helyzetet teremtsenek.[81]

Az amerikai nemzetközi magánjogban a forum shopping elfogadását az is erősíti, hogy az egyes államok bíróságai közötti választás lehetősége a föderális-állami hatalommegosztásból is következik. Mivel az egyes államok tudatában vannak az állami jogok közötti különbségeknek, azzal, hogy valamilyen területen vonzó szabályozást alakítanak ki, a forum shoppingot is motiválják. Ebben az értelemben a forum shopping kizárása az államok jogalkotási hatáskörét csorbítaná.[82]

Összegzésként megállapítható, hogy valamennyi fentebb bemutatott védekező eszköz – a közrendi kivétel, valamint az imperatív szabályok alkalmazása, a csalárd kapcsolás és a forum shopping szankcionálása – a fórum jog- és értékrendszerének védelmére alakult ki. Az általuk kirajzolt, korábban még markáns morális határok azonban az elmúlt évtizedekben mindenekelőtt az emberi jogok erőteljesebb védelme, a felek autonómiájának egyre szélesebb elismerése és a regionális integrációk szerepe miatt halványulni látszanak. Ezek a hatások

[76] C-281/02. sz. *Andrew Owusu kontra „Villa Holidays Bal-Inn Villas" cégnéven eljáró N. B. Jackson és társai* ügy, EU:C:2005:120.

[77] C-159/02. sz. *Gregory Paul Turner kontra Felix Fareed Ismail Grovit, Harada Ltd és Changepoint SA.* ügy, EU:C:2004:228.

[78] C-168/08. sz. *Laszlo Hadadi (H*adady) *kontra Csilla Marta Mesko, épouse Hadadi (Hadady)* ügy, EU:C:2009:474.

[79] Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015/848 rendelete (2015. május 20.) a fizetésképtelenségi eljárásról (átdolgozás), HL L 141., 2015.6.5, 19–72.

[80] C-1/04. sz. *Susanne Staubitz-Schreiber* ügy, EU:C:2006:39; C-723/20. sz. *Galapagos BidCo. S.a.r.l. kontra DE és társai* ügy, EU:C:2022:209.

[81] Fizetésképtelenségi rendelet 3. cikk (1) bekezdés és (31) preambulumbekezdés.

[82] BASSETT 339. o. és 370. o.

érintik a nemzetközi magánjog módszereit és technikáit és már előrevetítik a nemzetközi magánjog jogok és morális konfliktusokra adott harmadik, az inkluzivitás által meghatározott válaszát.

## 5. Az inkluzivitás válasza

A fenti változásokra a nemzetközi magánjog válasza morális szempontból az egyre nagyobb inkluzivitás lett. A nemzetközi magánjog korábban tárgyalt, a jogok mögött álló erkölcsi különbségekre adott reakcióit eredendően az exklúzió vezette. A morális homogenitás válasza esetén ez egyértelmű, hiszen a keresztény, illetve civilizált államok közösségének tagjain túl, minden más államot és jogot kívül helyezett a nemzetközi magánjog működésének rendszerén. A morális védekező mechanizmusok válaszának gyökere ugyancsak az exklúzió volt. Ezek a mechanizmusok a fórum érték-, ideértve erkölcsi rendjének védelme érdekében morális határokat vontak a nemzetközi magánjog alkalmazásának kizárva az azzal össze nem egyeztethető értékeken alapuló jogokat és határozatokat. A nemzetközi magánjog ezen válaszainak funkciója döntően negatív volt.
De, ahogy a Savigny-féle nemzetközi magánjog is már csírájában magában foglalta a védekező eszközök felhasználásának lehetőségét, úgy a védekező mechanizmusok válasza is adaptálható volt, és az exklúzióra törekvés egyre korlátozottabban érvényesült. Sőt, mint láttuk, a közrendi kivétel maga vált képessé univerzális értékek, így különösen az emberi jogok közvetítésére a partikularisztikus érdekek érvényesítése helyett. Ez már előrevetítette az eltolódást a morális exklúzió felől egy morálisan szempontból inkluzívabb nemzetközi magánjog irányába. A nemzetközi magánjog új határokhoz érkezett, amelyek meghatározzák a nemzetközi magánjog harmadik válaszát, ami az inkluzivitás válasza.
Amint ezt korábban tárgyaltuk, a nemzetközi magánjog polemológiai funkcióval rendelkezik, amennyiben képes hozzájárulni az eltérő jogok mögött álló erkölcsi meggyőződések közötti különbségek feloldásához. Nem állítjuk, hogy a morális inkluzivitás talaján a nemzetközi magánjog morális kötelezettségeket állapítana meg. Amit állítunk csupán az, hogy nemzetközi magánjog szerepet játszhat a nemzetközi magánjogi tényállásokhoz kapcsolódó jogok mögötti, a morális exkluzivitás és inkluzivitás eltérő megközelítésén alapuló feszültségek feloldásában. Az inkluzivitás megvalósulhat informális morális, de formális jogi elismerés által is.[83] Ehhez pedig a nemzetközi magánjog is hozzájárulhat. Márpedig úgy tűnik, hogy a nemzetközi magánjog fejlődésének bizonyos tendenciái az utóbbi évtizedekben rezonálnak a morális inkluzivitás gondolatára és a nemzetközi magánjog normái, módszerei és ezek alkalmazása morális szempontból egyre inkluzívabbá válik.
A morális inkluzivitás gondolata két szempontból is jelentőséggel bír a nemzetközi magánjog számára. Egyrészt a nemzetközi magánjog eszköztára és technikáinak alkalmazása egyre inkább túllép adott esetben a fórum partikularisztikus erkölcsi felfogásán. Másrészt a nemzetközi magánjog már nem csupán morális határokat jelöl ki (ha még egyre tágulóbbak is ezek), hanem maga járul hozzá az ilyen határok könnyebb átjárhatóságához mindenekelőtt az emberi jogok védelme, a jogi státusz kontinuitása és a sántikáló jogviszonyok elkerülése érdekében. Ezzel az inkluzivitás válasza – a korábbiaktól eltérően – már nemcsak negatív módon kizár, hanem pozitív funkciót tölt be.
A nemzetközi magánjog polemológiai jelentősége nem egyszerűen az, hogy korlátok közé szorítja az erkölcsi feszültségeket azok „jogiasításával", hanem ezekre – a konfliktusban álló jogok és értékrendszerek nézőpontjából inkább elfogadható – kompromisszumos megoldást képes nyújtani. A nemzetközi magánjog ebben a részben bemutatott technikáinak alkalmazása nem azt jelenti, hogy ezek következtében a nemzetközi magánjog szabályok által kirajzolt

[83] SAUER, Hanno: Butchering Benevolence Moral Progress beyond the Expanding Circle. *Ethical Theory and Moral Practice*, 22. (2019) 1., 155. o.

morális határok teljesen eltűnnének, hanem azt, hogy ezek a határok a korábbiakhoz képest jelentős mértékben kitolódtak.

*5.1 Az elismerés követelménye a nemzetközi magánjogban*

A nemzetközi magánjog morális szempontból egyre inkluzívabbá válásában fontos szerephez jut a személyek jogállásával kapcsolatban az elismerés követelményének egyre szélesebb körben történő érvényesülése a nemzetközi magánjogi jogalkotásban és jogalkalmazásban. Az elismerés azt jelenti, hogy a külföldön, az adott külföldi jog szerint érvényesen létrejött jogi státusz elismerését és az ahhoz kapcsolódó jogok gyakorlását biztosítani kell a fórum államában, akkor is, ha a fórum nemzetközi magánjoga a jogi státusz létrejöttének kérdésére nem ezt a külföldi jogot rendeli alkalmazni. Vagyis az elismerésnek a fórum kollíziós szabályaitól és az általuk kijelölt jogtól függetlenül kell érvényesülnie.
A Savigny-féle nemzetközi magánjog számára, ahogy COESTER-WALTJEN találóan megfogalmazza, szentségtörés a külföldön létrejött jogi helyzet elfogadása az alkalmazandó jogtól függetlenül, mert szakítást jelent a hagyományos kollíziós módszerrel és a kollíziós igazságosság céljával.[84] Nem véletlen, hogy a nemzetközi magánjogi irodalomban számos szerző paradigmaváltásként tekint az elismerés módszerének megjelenésére, amely felváltja vagy legalábbis nagymértékben kiszorítja a klasszikus kollíziós módszert.[85] Mivel az elismerés nagyon sok esetben olyan jogi státuszra vagy jogviszonyra vonatkozik, amelyet annak erkölcsi megítélése miatt belföldön jogszerűen nem lehetne létrehozni, az elismerés módszere komoly erkölcsi feszültségek talaján érvényesül és ezeket a jog útján oldja fel. Az elismerés módszere a nemzetközi magánjog szabályaiból következő morális határok átlépését segíti elő és morális szempontból inkluzívabbá teszi a nemzetközi magánjogot.
Az elismerés követelménye megjelenik nemzetközi egyezményekben és egyes nemzetközi magánjogi kodifikációkban.[86] Az elismerés követelménye azonban mindenekelőtt az uniós jogban az Európai Bíróság, valamint az EJEE alapján az EJEB gyakorlatában gyökeresedett meg. Ez a fejlesztő joggyakorlat pedig kihatással van a tagállamok nemzetközi magánjogi szabályaira. Emellett az elismerés módszere nemcsak Európában érvényesül, hanem – bár talán kevésbé erőteljesen – más országokban is.
Az Európai Bíróság és az EJEB ítéletei nem a nemzetközi magánjogi szabályok félretételét követelik meg, hanem azt, hogy a nemzetközi magánjogi szabályok alkalmazása – összhatásában más anyagi és eljárási szabályokkal – tiszteletben tartsa az EUMSz.-ben és az EJEE-ben foglalt alapvető szabadságokat és jogokat, és így egy külföldön érvényesen létrejött jogi státusz fennállását. Az Európai Bíróság és az EJEB nézőpontjából lényegtelen, hogy az állam az eredményt, vagyis, hogy az alapvető szabadságok és emberi jogok ne sérüljenek, hogyan éri el.[87] Az elismerés követelménye esetenként szükségessé teheti a kollíziós normák alkalmazásának korrekcióját.[88] Általában véve azonban az elismerés pontos technikája és

[84] COESTER-WALTJEN, Dagmar: Anerkennung im Internationalen Personen-, Familien- und Erbrecht und das Europäische Kollisionsrecht. *Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts* (*IPRax)* 26. (2006), 4., 399. o.
[85] PAMBOUKIS, Charalambos: La reconnaissance-métamorphose de la méthode de reconnaissance. *RCDIP*, 97. (2008) 3., 519. o. és 535. o.
[86] Convention of 14 March 1978 on Celebration and Recognition of the Validity of Marriages, 9. cikk; 2005. évi LXXX. törvény a gyermekeknek a nemzetközi örökbefogadások terén való védelméről és az ilyen ügyekben történő együttműködésről szóló, Hágában, 1993. május 29. napján kelt Egyezmény kihirdetéséről, 23. cikk; svájci nemzetközi magánjogi törvény 45. cikke.
[87] LEHMANN, Matthias: Recognition as a Substitute for Conflict of Laws? In LEIBLE, Stefan (szerk.): *General Principles of European Private International Law*. Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2016. 29–30. o.
[88] HÜBNER, Leonhard: Die Integration der primärrechtlichen Anerkennungsmethode in das IPR. *RabelsZ*, 85. (2021) 1., 32. o.

kivitelezése az államokra marad. Így a tág értelemben vett elismerés többféle módszerrel biztosítható: a külföldi bírósági és más hatósági határozatok eljárásjogi elismerésével; a kollíziós szabályok alkalmazásán keresztül; valamint a külföldi státusz „elfogadásával" közvetlenül az Európai Bíróság vagy az EJEB ítéleteire figyelemmel (egyszerű elismerés).[89]
Az elismerés módszerének alkalmazása olyan területekre is kihatással van, ahol a különböző jogrendszerek értékválasztásai markánsan különböznek (ilyen például az azonos neműek házasságának vagy a béranyaságnak a megítélése). Az elismerés módszere gyakran egy erkölcsi felfogást illető, a jogi státusz létrejötte szerinti állam és az elismerés helye szerinti társadalom közötti konfliktust old fel. Azonban, ahogy KOHLER a Pancharevo ítélettel összefüggésben megfogalmazza,[90] a más tagállamban létrejött jogi státusz elismerésére vonatkozó kötelezettség a tagállami személyi- és családi jog rejtett átalakításához vezet.[91] Ez viszont kihatással van a tagállamok és az Unió közöti hatáskörmegosztásra, amelyben a családi jog elvben a tagállamok hatáskörébe tartozik. Az elismerés követelményéből adódóan ugyanis azon állam joga, amelyben a jogi státusz létrejött, a jogalkotó közreműködése és hozzájárulása nélkül, kiszorítja azon tagállam szabályait, amelyben az elismerést kérik és ezek helyébe lép.

*5.2 A nemzetközi magánjog mint morális mediátor*

Emellett a nemzetközi magánjogi jogalkotás és jogalkalmazás olyan technikákat dolgozott ki, amelyek alkalmazásának köszönhetően a nemzetközi magánjog a különböző jog- és értékrendszerek morális közvetítőjévé képes válni. A nemzetközi magánjog dinamikáját nem vezetheti a kizárás, hanem inkább a különböző értékek összhangba hozása iránti nyitottság kell, hogy jellemezze. Valamely erkölcsi érték elfogadása nem szükségszerűen jelenti valamely más erkölcsi érték kizárását. A nemzetközi magánjog olyan helyzetekben, amikor nemcsak a jogok, hanem közvetlenül vagy közvetetten a jogok mögött álló erkölcsi természetű különbségekről is dönteni kell, amennyiben nem a kizárás, hanem a jogok és a mögöttük álló értékek összehangolása vezérli, egyfajta mediátor-szerepbe kerül és így járul hozzá a nemzetközi magánjog inkluzivitásához. Az viszont már változó, hogy e szerepet milyen megoldásokkal tölti be a nemzetközi magánjog.
Előfordul, hogy egy közös minimum, a jogrendszerek által univerzálisan elfogadott (morális) érték segíti a jogvita feloldását. Erre példa az, ahogy a gyermek érdekeinek elsőbbsége megjelenik a nemzetközi magánjog globális, regionális és nemzeti jogforrásaiban a joghatóság és az alkalmazandó jog meghatározása területén egyaránt.
A nemzetközi magánjog máskor a jogkijelölés folyamatában a méltányosság figyelembevételével igyekszik betölteni a közvetítő szerepet. Ez jól látható az olyan – a nemzetközi magánjog hagyományos utaló módszerével szakító, az ügy anyagi jogi kimeneteléből kiinduló elméletek[92] és azok gyakorlati alkalmazása esetében,[93] ahol a jog kiválasztását segítő tényezők lehetőséget adnak a méltányosság szempontjának figyelembevételére is. Mindazonáltal a hagyományos kollíziós módszer megtartása mellett is

[89] GÖSSL, Susanne Lilian – MELCHER, Martina: The Obstacles to the Free Movement of Family Status in Europe. In BERNARD, Elsa – CRESP, Marie – HO-DAC, Marion: *La famille dans l'ordre juridique de l'Union européenne*. Bruxelles, Bruylant, 2020. 352–355. o.
[90] C-490/20. sz. *V.M.A. kontra Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo"* ügy, EU:C:2021:1008.
[91] KOHLER, Christian: Status und Mobilität in der Europäischen Union. *IPRax*, 42. (2022) 3., 230. o.
[92] Lásd LEFLAR, Robert A.: Choice-Influencing Considerations in Conflicts Law. *New York University Law Review*, 41. (1966) 2., 297–298. o.
[93] Texas v. New Jersey, 379 U.S. 674, 683 (1965), hivatkozza LEFLAR: Choice-Influencing Considerations in Conflicts Law. 309-310. o; Allstate Ins. Co. v. Hague, 449 U.S. 302, 312–313 (1980), lásd ugyancsak Phillips Petroleum Co. v. Shutts, 472 U.S. 797, 821–822 (1985).

utalhatnak a kollíziós szabályok a méltányosság kritériumára.[94] Hozzátehető az is, hogy mind a kereskedelmi,[95] mind a beruházásvédelmi[96] választottbírósági eljárásban elfogadott, hogy a választottbíróság a jogvitát „ex aequo et bono", azaz a méltányosság szempontjai alapján döntse el.

Végül a nemzetközi magánjogban léteznek olyan pragmatikus közvetítő technikák is, amelyek hozzásegítenek ahhoz, hogy a jogkijelölés ne kizárólag egyetlen jogrendszer szabályainak és erkölcsi felfogásának az érvényesülését jelentse, hanem közvetítve közöttük, bizonyos mértékben kombinálja az eltérő erkölcsi felfogásokat képviselő jogi megoldásokat. Ez nem feltételezi a nemzetközi magánjog eddigi eszköztárának elvetését, hanem inkább a meglévő jogintézmények és módszerek finomhangolt alkalmazását, különösen pedig a közrendi kivétel „bevetésétől" való tartózkodást. A különböző morális megfontolásokon nyugvó jogi megoldások körhatáraiból a nemzetközi magánjog metszetet képezhet, amelyben a szóba jöhető jogok egyes elemei egyszerre kaphatnak részt. A nemzetközi magánjogi joggyakorlat összehasonlító elemzése alapján számos példa található, ahol nem kerül sor a külföldi jog vagy határozat teljes elutasítására, miközben a fórum értékrendszerének a védelmét a külföldi megoldás bizonyos elemeinek megtartása nem veszélyezteti. Árnyalt megkülönböztetést és az erkölcsi értékek konfliktusának háttérbe helyezését teszi lehetővé az, ha valamely erkölcsileg szenzitív kérdést a joggyakorlat eltérően kezeli attól függően, hogy az a nemzetközi magánjogi jogvita főkérdéseként vagy előkérdéseként jelenik meg. Ez látható a poligámia megítélésénél, amelyet a házasságot monogám házasságként szabályozó jogrendszerek, ha ez a jogvita főkérdése, elutasítanak, de amennyiben előkérdésként jelenik meg (például a gyermekek törvényes státusza, öröklés, társadalombiztosítási ellátások megítélése szempontjából) elfogadást nyerhet. Néhány, a Róma III rendelet elfogadását megelőzően született az iszlám jogban a férj számára a házasságfelbontás lehetőségét egyoldalú nyilatkozattal biztosító talaq intézményével kapcsolatos uniós tagállami bírói döntés pedig azt mutatja, hogy az idegen jogintézmény bizonyos elemei a fórum értékrendszerének érvényesítése mellett elfogadást nyerhetnek (például, ha a feleség a házasság felbontásába beleegyezik) azaz a nemzetközi magánjog képes egyszerre figyelembe venni az eltérő erkölcsi megfontolásokon alapuló jogokat. Vagyis nem a „mindent vagy semmit" elv érvényesül a külföldi jogintézmény teljes elvetésével,[97] hanem egy köztes álláspont lesz képviselhető az érintett személyek jogainak védelme érdekében.

Összefoglalásképpen morális szempontból a nemzetközi magánjog fejlődési ívével kapcsolatban elmondható, hogy bár a nemzetközi magánjog alkalmazásának – első stádium szerinti – földrajzi korlátozása már meghaladottnak tekinthető, a védekező mechanizmusok, már felpuhított formájukban, együttélnek a nagyobb morális nyitottság és a közvetítés szándéka által vezetett megoldásokkal. A fenti stádiumok áttekintése arra enged következtetni, hogy a nemzetközi magánjog erkölcsi határai – a gazdasági és jogi integrációk erősödésével, a multilaterális szerződések révén egyre intenzívebbé váló jogegységesítéssel és mindenekelőtt az emberi jogok hatására – egyre inkább halványulnak és tágulnak. Ez világosan érzékelhető az európai integráción belül, de Európán kívül is.

## V. Konklúzió

[94] VRELLIS: *Conflit ou coordination de valeurs en droit international privé*. 254–256. o; Mexikói Szövetségi Polgári Törvénykönyv, 14. cikk (5) bekezdés; Louisianai Polgári Törvénykönyv 3536. cikk.

[95] UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration, 1985 (with amendments as adopted in 2006), 28. cikk (3) bekezdés; ICC 2021 Arbitration Rules 21. cikk (3) bekezdés; 2017. évi LX. törvény a választottbíráskodásról 41.§ (3) bekezdés.

[96] ICSID Egyezmény 42. cikk (3) bekezdés.

[97] GOZZI, Gustavo: History of International Law and Western Civilization. *International Community Law Review*, 9. (2007) 4., 373. o.

A fentiekből kiolvasható az a következtetés, hogy a nemzetközi magánjogi jogalkotás és jogalkalmazás reagál a külföldi jogok mögött álló társadalmi kontextusra, ideértve annak értékrendszerét is. A jog keretei között járul hozzá a morális feszültségek feloldásához. Ez a nemzetközi magánjog polemológiai funkciója. A nemzetközi magánjog megfelelően adaptálható eszköztárral rendelkezik ahhoz, hogy a morális konfliktusokat a jog terrénumába becsatornázza és neutralizálja. A Huntington által állított „civilizációk összecsapásának"[98] felerősítése helyett a nemzetközi magánjog képes közvetőként fellépni és civilizálni a civilizációk (kultúrák és erkölcsök) összecsapását.[99] Mindazonáltal ez a viszony nem egyirányú. Összhangban VÉKÁS megállapításával a nemzetközi magánjogra ható metajurisztikus elemek, így például az erkölcsi felfogások különbözősége dinamizálja a nemzetközi magánjog fejlődését.[100] A jogok kollíziója mögött álló erkölcsi feszültségek lehetőséget nyújtanak a nemzetközi magánjog számára, hogy eszköztárát és módszereit a folyamatosan változó társadalmi környezethez adaptálja. A fórumétól eltérő jogi és értékhierarchiával való találkozás a nemzetközi magánjog innovációs forrása.[101] A doktori értekezés erre a dinamikusan változó, megtermékenyítő kölcsönhatásra reflektál.

[98] HUNTINGTON, Samuel P.: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York, Simon & Schuster, 1996. A civilizációk összecsapásának gondolatát a nemzetközi magánjogra vonatkoztatva árnyaltan tárgyalja KREUZER, Karl: Clash of civilizations und internationales Privatrecht. *Rechtswissenschaft*, 1. (2010) 2., 143–183. o.

[99] HÖFFÉT követve, aki az interkulturális diskurzus szerepét emeli ki a civilizációs konfliktusok civilizálásában, HÖFFE, Otfried: *Vernunft und Recht – Bausteine zu einem interkulturellen Rechtsdiskurs*. Frankfurt am Main, 1996, Suhrkamp. 14. o.

[100] VÉKÁS: *A nemzetközi magánjog elméleti alapjai*. 74. o.

[101] VÉKÁS: *A nemzetközi magánjog elméleti alapjai.* 74. o.

## VI. A doktori értekezés témáját érintő saját publikációk jegyzéke

SZABADOS Tamás: *Economic Sanctions in EU Private International Law*. Oxford, Hart, 2019.

SZABADOS Tamás: In Search of the Holy Grail of the Conflict of Laws of Cultural Property: Recent Trends in European Private International Law Codifications. *International Journal of Cultural Property*, 27. (2020) 3., 323–347. o.

SZABADOS Tamás: Constitutional identity and judicial cooperation in civil matters in the European Union – An ace up the sleeve? *Common Market Law Review*, 58. (2021) 1., 71–98. o.

SZABADOS Tamás: A jogi státusz elismerése a magyar nemzetközi magánjogban. *Nemzetközi magánjogi évkönyv*, (2022) 40–56. o.

SZABADOS Tamás: Recognition of a status acquired abroad. *Cuadernos de derecho transnacional*, 14. (2022) 1., 1210–1225. o.

SZABADOS Tamás: Járt utat el ne hagyj? – A lopott dolgok és a jogellenesen kivitt kulturális javak kollíziós szabályozása a nemzetközi magánjogi törvényben. *Állam- és Jogtudomány*, 65. (2024) 1., 62–85. o.

SZABADOS Tamás: Internationalprivatrechtliche Aspekte der Restitution von Kulturgütern. In: PETERS, Anne – HOBE, Stephan – KIENINGER, Eva-Maria (szerk.): *Koloniale Kontinuitäten im internationalen Recht*. Heidelberg, C.F. Müller, 2024. 293–318. o.

SZABADOS Tamás: Forum Shopping und die EU-Insolvenzverordnung – Das *Galapagos*-Urteil des Europäischen Gerichtshofs – In KOSMEHL, Guido – PABST, Steffen – VARGA, István (szerk.): *Europäisierung des Zivilrechts – Festschrift für Thomas Rauscher zum 70. Geburtstag*. München, Beck, 2025. 475–491. o.